

הרב אריה שטרן

פורים חנוכה ויום העצמאות

ראשי פרקים

- א. שלשה סוגי יום טוב
- ב. הלל מדין "שירה", והלל משום נס
- ג. אין קשר בין קביעת יום טוב לתיקון אמירת הלל
- ד. הלל תוקן רק לנס שבא"י ושנעשה לכלל ישראל
- ה. קביעת יום טוב ואמירת הלל בימנו
- ו. יום העצמאות

★ ★ ★ ★ ★

א. שלושה סוגי יום טוב

שלושה סוגים של ימים טובים הם: אלה הנקראים בתורה מועדים, והתקדשו גם באיסור עשית מלאכה; אלו שיש להם רק תכונה אחת מבין השתיים; ואלה שאינם נקראים מועדים, וגם לא התקדשו באיסור מלאכה. חלוקה זו מובאת במסכת ערכין (דף י) בסוגיה העוסקת במצות אמירת ההלל.

שלושת הרגלים נקראו מועד, וגם אסורים הם במלאכה. ראש חדש נקרא מועד, אבל הוא מותר במלאכה. שבת אסורה במלאכה, אבל אינה נקראת מועד. חנוכה ופורים אינם נקראים מועדים, ולא נאסרה בהם שום מלאכה, וכל קביעתם כימים טובים באה להם מכוחה ותוקפה של תקנת נביאים של מגילת תענית.

כך מבואר במסכת ראש השנה (דף יח יט), על אלו הימים שהקב"ה עשה בהם נסים לישראל, והיו אותם הימים אסורים בהספר ובתענית. אולם משחרב הבית בטלו, ומותרים בהספר ובתענית, חוץ מחנוכה ופורים, שנשארה תקנתם משום "דמפרסמא ניסא", שכבר הוא גלוי לכל ישראל, על ידי שנהגו בהם המצוות החזיקו בהם כשל תורה, ולא נכון לבטלם.

ב. הלל מדין "שירה", והלל משום נס

גם מצות אמירת ההלל שונה ביסודה לפי ערך הימים: בחגים, הנקראים מועדים ואסורים במלאכה, אומרים את ההלל מכח הפסוק בישעיהו "השיר יהיה לכם כליל

התקדש חג". וכך אמרו במסכת ערכין (שם), שכל המקדש לחג טעון שירה. לעומת זאת מבואר, כי בחנוכה ובפורים אין אומרים הלל מטעם זה, אלא משום הנס שאירע בהם. כמו שאמרו בגמרא (פסחים ק"ז א), נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא להם לישראל, לכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן.

בחנוכה, מצוה זו של הלל על נס מבוארת ביותר, מפני שכאן היא מופיעה לראשונה להלכה באופן מעשי. ואמנם, חנוכה נראית כדוגמה המתאימה ביותר למצות אמירת ההלל על כל גאולה מצרה: ואלו הם דברי רש"י במסכת פסחים (ק"ז א) ב"ה על כל צרה: "שאומרים הלל על גאולתן, כגון חנוכה". כיוצא בזה נראה גם מן הרמב"ם, אשר אינו מביא את הלכות אמירת ההלל בכל סדר זמנים, אלא דוקא בהלכות חנוכה, ושם הוא מפרט את כל פרטיה בכל הימים. נראה שיש ללמוד מהסדר הזה של ההלכות, כי מצות אמירת ההלל היא מצוה יסודית בחנוכה ממש כמו הדלקת הנרות. לא כן הוא הדבר בשאר החגים, בהם באה מצות קריאת ההלל כאילו מאליה, שמכיון שהיום מקודש צריך לומר הלל. אבל בחנוכה זו מצוה המותאמת ומכוונת במיוחד לזמן הזה.

לעומת זאת אין אומרים הלל בפורים. הגמרא (מגילה יד א וערכין י א) שואלת, מדוע אין אומרים אז כדרך שאומרים בחנוכה. שלש תשובות נאמרו בגמרא לשאלה זאת: לפי רב נחמן אכן יש לומר הלל בפורים, אלא שקריאת המגילה כמותה כקריאת ההלל. אבל רבא סובר, שאין לומר הלל בפורים, מפני ש"אכתי עבדי אחשורוש אנן". ר' יצחק סובר שאין הלל בפורים, מפני שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ.

ג. אין קשר בין קביעת יום טוב לתיקון אמירת הלל

מן הסוגיות הללו יוצא, שקביעת יום טוב ומצות קריאת ההלל אינן תלויות זו בזו. יכול להיות שיקבע יום טוב מכה מגילת תענית כמו פורים, ולא יקבע באותו יום שיש לומר בו הלל. מאידך גיסא, אפשר גם שתהא מצוה לקרוא את ההלל מכה תקנת הנביאים, שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה, אבל אין זה מחייב בהכרח שיקבע אותו היום ליום טוב.

יתר על כן: במסכת ראש השנה (יח ב) נאמר, שאין לקבוע יום טוב בזמן הזה, מקל וחומר, שאם בטלה מגילת תענית מפני החרבן, בודאי אין לקבוע ימים טובים אחרים וחדשים. אולם אין שום סיבה שנמנע מתיקון אמירת הלל על גאולה מצרה, אף על פי שבטלה מגילת תענית.

אמנם יש מקום לעיין, אם נפסקה ההלכה הזו שיש לומר הלל על כל גאולה מצרה. יש כמה שאלות הנדונות בענין זה, כגון, האם המצוה היא לומר את ההלל רק בשעת ההצלחה, או שהיא מצוה לדורות. וראה בברור הלכה למסכת פסחים

(שם), שיש כמה גדרים למצוה זו על פי דברי ראשונים ואחרונים.

ד. הלל תוקן רק לנס שבאיזי ושנעשה לכלל ישראל

למעשה, הרמב"ם ושו"ע אינם מביאים להלכה את תקנת הנביאים הזו לענין אמירת הלל בזמן גאולה מצרה. החיד"א, בספר "חיים שאל" (חלק ב סימן יא), מבאר את השמטת השו"ע על פי שיטת תלמידי רבינו יונה במסכת ברכות (ז ב מדפי הרי"ף). שאין אומרים הלל אלא על הצלת כל ישראל, דבר שאינו מצוי בזמן הגלות.

בבואנו לדון לאור זה על חיוב אמירת ההלל בחנוכה ובפורים, הרי נראה, כי נס פורים היה אכן מכוון לכל ישראל, שהרי נאמר על המן שבקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, ומלכות אחשורוש התפרסה על כל המדינות, בהיותה מלכות של המעצמה העולמית באותה עת.

ברם לגבי נס חנוכה, אשר היה שייך רק לישראל שהיו בארץ ישראל, ולא לבני הגולה שהיו מרובים במספרם, צריך לומר, שכל הנעשה לישראל שבארץ ישראל נחשב למאורע כלל ישראלי, שעליו אומרים שירה. כך יש לומר גם על פי דברי רב אסי במסכת הוריות (ג א) בענין העלם דבר: "ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל. הני הוא דאיקרי קהל, אבל הנך לא איקרי קהל". כיוצא בזה למדנו במסכת ברכות (נח) לגבי ברכת חכס הרזים, ש"אין אוכלוסא בבבל", אלא רק בארץ ישראל. נמצא, שימי החנוכה משמשים דוגמה לנס עליו אומרים שירה, כדברי רש"י במסכת פסחים. לעומת נס והצלה שבחול"ל, שיש מקום להסתפק האם אומרים עליו שירה, כי שמא אינו נוגע לכלל ישראל. נס והצלה שאירע בארץ ישראל, אין בזה צד של ספק שיש לומר עליו הלל מכח תקנת הנביאים בענין גאולה מצרה. בדרך זו יש להסביר גם את הדיון בגמרא במסכת מגילה ובמסכת ערכין, האם אומרים הלל על נס פורים שהיה בחוץ לארץ. כי אפשר, שבכלל אין מציאות כלל-ישראלית בגולה לאחר שכבר נכנסו לארץ, וישראל שבחוץ לארץ לעולם נידונים כיחידים. רק על יציאת מצרים אומרים שירה, למרות שהיא בחוץ לארץ, מכיון שהיתה לפני הכניסה הראשונה לארץ.

אמנם, נראה שהשאלה האם אומרים הלל על נס שבחול"ל, יש בה מחלוקת בין הסוגיות: לפי הנוסח שבמסכת מגילה משמע, שרבה ורב נחמן סוברים, שכיון שגלו, חזרו להיתרן הראשון לומר שירה על נס שבחול"ל. ומסתבר, שזה בתנאי שהנס חל על כל ישראל. אבל לפי הנוסח שבמסכת ערכין נראה, שקושיית הגמרא ממה שאמר הברייתא שאין אומרים שירה על נס שבחול"ל לא הוקשתה אלא לרב נחמן. ורק הוא הוצרך לתרץ שמשגלו חזרו להיתרן הראשון. אבל לרבה לא הקשתה הגמרא כלום, מפני שסברה שרבה אינו אלא מפרש מפני מה אין אומרים הלל על נס שבחול"ל, כי לדעתו בחול"ל תמיד עבדי אחשורוש אנן. וכך כתב חת"ס בתשובה

אוי"ח סי' קצב. רק בארץ ישראל אין לנו שום עול אחר, ואפשר לומר "הללו עבדי ה'". הלכה למעשה יש בזה מחלוקת בין הפוסקים: הרמב"ם בהלכות מגילת חנוכה (פרק ג ה"ו) כותב כדברי רב נחמן, שקריאת המגילה כמוה כקריאת ההלל. אבל המחבר בשו"ע (תרגו ס"ג) פוסק באופן חד משמעי, שאין אומרים הלל בפודים. בברכי יוסף לחיד"א כותב, שנראה שההלכה כרבא שהוא בתראה. וכן נראה לדעתו מגירסת הר"ף, הרא"ש והר"ן.

ה. קביעת יום טוב ואמירת הלל בימינו

בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קצא) דן בשאלה, האם יכולים צבור או יחיד לקבוע לעצמם יום טוב על נס שנעשה להם. הוא כותב, כי מאחר ובטלה מגילת תענית, הרי לכאורה זה פשוט שאין לקבוע יום טוב חדש, כדברי הגמרא במסכת ראש השנה, שאם ימים טובים שבמגילת תענית בטלו, כדאי שאין להוסיף ימים טובים חדשים. אבל הוא מסיק, כי נראה שהדברים אמורים רק על ימים טובים הנוגעים לכל ישראל, או לאלו הנוגעים לבית המקדש. אולם אם אירע נס בעיר אחת, מותר לבני העיר לקבוע להם יום טוב בלי שום פקפק, ואין זה מנוגד להלכה שבטלה מגילת תענית.

בדרך זה יש להסביר מבחינה הלכתית את קביעות ימים טובים בכמה קהילות בתפוצות ישראל, אחרי שזכו להצלה מכל מיני פתוניות, וקבעום ליום טוב ולהודאה לדורות. יחד עם זה, לא מצינו שבקשו לומר באותם ימים את ההלל, אלא הסתפקו בקיום של סעודות מצוה, ואולי נמנעו מאמירת תחנון וכיו"ב. אכן, לפי הנאמר למעלה, יש הרבה טעמים מדוע לא לומר הלל על הצלה שהיא בחור"ל, תשינה נוגעת לכל ישראל. וכבר הזכרנו, שהלכה זו של אמירת ההלל נשמטה בדברי הפוסקים.

ו. יום העצמאות

בדורנו חזרו שאלות אלו לגבי יום העצמאות של מדינת ישראל. לפי דברינו יש לבחון את השאלה באופן נפרד לגבי שני פרטים: האם ניתן לקבוע יום טוב? והאם ניתן לתקן שיאמרו את ההלל ביום זה? נראים הדברים, כי חיוב אמירת ההלל שייך כאן להודאה על ההצלה והגאולה מן המלחמות בהן גברה ידנו, בעזרת השם, על אויבינו הקמים עלינו, ומדובר בגאולתם של ישראל בארץ ישראל. והרי זה כאמור דבר הנוגע לכלל ישראל. אמנם אין חיוב ההלל נפסק ברמב"ם ובשו"ע, כמו שהזכרנו, אבל יש לסמוך על החיד"א, המסביר את ההשמה, וסובר להלכה כי יש לומר הלל על הצלת כלל ישראל.

מאידך גיסא, עולה מדברי החת"ס, שדוקא עוברת היות הנס קשור לכל ישראל,

דברי מחשבה ומחקר

תוכן המדור

211	לא תסור	מתוך "עין איה":	הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל
212	שמחה של מצוה		
223	פורים – גילוי בכורתו של יעקב		הרב יהונתן בלס
228	מדברי האגרת הזאת		הרב חיים גנץ
233	נס פורים וארץ ישראל		הרב משה צוריאלי
239	'הדור קבלוה בימי אחשורוש' במשנת מהר"ל		חיים יהודה דאום
246	ההכרעה לקבוע את פורים		הרב מנחם פרומן
254	זמני הפורים		הרב יהודה שביב
261	במעבדתו של פייטן		פרופ' משה ארנד
269	שמחת פורים – שמחת התורה		הרב חיים דרוקמן